

TEHNIKA I INFORMATIKA U OBRAZOVANJU

5. Konferencija sa međunarodnim učešćem, FTN Čačak, 30–31. maj 2014.

TECHNICS AND INFORMATICS IN EDUCATION

5th International Conference, Faculty of Technical Sciences Čačak, 30–31th May 2014

UDK: 374.7 :004

Stručni rad

DOŽIVOTNO UČENJE U FUNKCIJI DEMOKRATIZACIJE OBRAZOVANJA

Nataša Starčević¹, Vanja Škrbić²

Rezime: *Savremeno društvo, društvo znanja, zahteva od obrazovnih sistema da redefinišu svoje osnovne postavke. Društvo znanja ističe značaj kontinuiranog rada na sebi, te naglašava ideju da formalno stečene diplome ne predstavljaju garant uspešnosti u životu. Razvoj savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija približava obrazovanje svim slojevima društva. Obrazovanje u društvu znanja prestaje da bude privilegija bogatih i postaje javno dobro, dostupno svim ljudima, pod jednakim uslovima. U radu pokušavamo da, oslanjajući se na kritičke teorije, definišemo koncept doživotnog učenja.*

Ključne reči: *društvo znanja, doživotno učenje, demokratizacija obrazovanja, kritičke teorije.*

LIFELONG LEARNING AS A CONDITION FOR DEMOCRATIZATION OF EDUCATION

Summary: *Modern society, being a society of knowledge, requires that the educational system redefines its basic framework. Knowledge society emphasizes the importance of continuous work on ourselves, and stresses out the idea that formal diplomas are not a guarantee of success in life. The development of modern information and communication technologies brings education closer to all levels of society. Education in a open knowledge society ceases to be a privilege of the rich and becomes a public good, available to all people on equal terms. In this paper we tend to define the concept of lifelong learning, relying on critical theories in education.*

Keywords: *open knowledge society, lifelong learning, democratization of education, critical theories.*

¹ Studentkinja doktorskih studija pedagogije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu i stipendistkinja Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, e-mail: natasam.starcevic@gmail.com

² Studentkinja doktorskih studija pedagogije na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, e-mail: vanja.jakovljevic@gmail.com

1. UVOD

Čoveče, odvaži se da ponovo misliš!

Društvo znanja, informatičko i informaciono društvo, društvo koje afirmiše koncept (i princip) doživotnog učenja (lifelong learning) – samo su neki od termina sa kojima se svakodnevno susrećemo pokušavajući da bliže opišemo vek u kojem živimo. XXI vek se proglašava vekom znanja. Znanje se posmatra kao javno dobro (koje bi trebalo da bude) pristupačno svim ljudima i svakom pojedinom čoveku.

U Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava (The European Convention on Human Rights, 1950) pravo na obrazovanje je artikulirano kao jedno od temeljnih ljudskih prava, dok se u Konvenciji o pravima deteta (Convention on the Rights of the Child, 1989) naglašava potreba da se svakom detetu omogući odgovarajuće pravovremeno obrazovanje na maternjem jeziku. Brojne rasprave o obrazovanju koje su se krajem XX veka vodile u okviru akademskih krugova, a čiji je inicijator bio UNESKO (UNESCO), reaktualizovale su koncept ljudskih prava. Obrazovanje se posmatra kao sredstvo oslobađanja čoveka, njegove humanizacije i socijalizacije, a dostupnost (pristupačnost) obrazovanja biva shvaćena kao ključni preduslov za izgradnju demokratskog društva.

Stručnjaci koji se bave obrazovanjem pokušavaju da, definišući filozofiju obrazovanja, bliže odrede obrazovni koncept prikladan za društvo znanja. Oni ističu potrebu za prevazilaženjem razlika u pružanju obrazovnih šansi između različitih delova društva. Mnogi pedagozi su svoje delovanje usmerili ka prevazilaženju raslojavanja i ukidanju podele na industrijski razvijene zemlje koje žive u blagostanju i zemlje u razvoju koje najčešće imaju epitet ugnjetavanih i zavisnih. Obogaćivanjem obrazovanja, pružanjem jednakih šansi i osnaživanjem i osposobljavanjem ljudi za stvarni život trebalo bi da se ostvari napredak na privrednom, ekonomskom i ličnom nivou.

Promene u društvu utiču na/i zahtevaju promene u vaspitno-obrazovnim sistemima. Razvoj savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, globalizacija i rapidna akumulacija znanja zahtevaju od obrazovnih sistema da im se prilagode.

Mnoge zemlje nisu zadovoljne svojim sistemom obrazovanja i pokušavaju da ga reformišu odgovarajućim inovacijama u cilju podizanja njegovog kvaliteta, efikasnosti i efektivnosti. Nema sumnje da je prevazilaženje tradicionalne statičnosti i uniformnosti obrazovnog sistema postalo neminovnost.

Mogućnosti upotrebe različitih izvora znanja i novi sistemi komunikacije impliciraju činjenicu da nastavnici nisu više jedini „čuvari” znanja i informacija, niti je škola više jedini centar razvoja i učenja. Školu, sa svim njenim činiocima, možemo smatrati jednim od inicijalnih okvira učenja, ali kontinuirano celoživotno obrazovanje, kakvo zahteva savremeno doba, traži širi spektar izvora, oblika i načina obrazovanja.

2. KRITIČKE TEORIJE KAO OSNOV DOŽIVOTNOG UČENJA

Postojeće stanje u društvu, ubrzan razvoj i akumulacija znanja na različitim poljima nametnuli su potrebu za preispitivanjem načela na kojima se temelji obrazovni sistem. Želja za učinkovitim prilagođavanjem savremenim životnim tokovima otvorila je pitanje (ne)efikasnosti obrazovnih teorija i praksi, kompetencija koje one nude, kao i rasprave o demokratskim putevima ličnog razvoja i ostvarenja. Jednu od najuticajnijih struja koje teže reformi obrazovnih sistema čine pristalice kritičkih teorija vaspitanja i obrazovanja, a koje teže vremenskoj neograničenosti procesa obrazovanja.

„Kritičke teorije naglašavaju veze između škola, obrazovanja, kulture, društva, ekonomije i vlasti. Kritički projekat u obrazovanju se zasniva na pretpostavci da je pedagoška praksa povezana sa društvenom praksom, a zadatak kritičke intelektualne grupacije je da otkrije nepravdu u okviru ovih praksi.” (Popkewitz & Endler, 1999, uvod). Osnovni zadatak kritičkih teorija u obrazovanju je da uz pomoć obrazovne teorije i prakse utiču na promenu nepravde i raslojavanja u društvu. Prema tome, pedagogija možda više nego ikada treba da bude povezana sa realnim društvenim i ljudskim problemima, modernizovana i spremna za promene i prilagođavanje. Koncept doživotnog učenja iziskuje pojedinca koji je spreman za kontinuirani razvoj, prihvata ideju nesvršenosti sopstvenog učenja i spreman je da se prilagodi savremenim oblicima i izvorima znanja.

Kada govorimo o „kritičkom” u pedagogiji, potrebno je da napravimo razliku između kritičkog mišljenja i kritičkih teorija. Kritičke teorije dovode u pitanje tradicionalističke postavke koje se odražavaju na ciljeve obrazovanja, kurikulum, odnose između nastavnika i učenika i opšte uređenje školskog života. Kritičko mišljenje ili kritički duh sigurno predstavlja jedan od preduslova promene, sastavni je deo postavki kritičkih teorija, ali postoji i nezavisno od teorija i podložno je različitim tumačenjima.

Zastupnici kritičkih teorija oblikuju ciljeve obrazovanja koji bi imali značaj u prevazilaženju razlika u društvu i promovisanju socijalne pravde. Oni veruju da ciljeve obrazovanja treba povezati sa sličnim tendencijama u okviru političkih i ekonomskih teorija koje teže jednakosti u društvu, a koje kao glavni cilj postavljaju osveščivanje ljudi. Obrazovanje se posmatra kao sredstvo oslobađanja čoveka od „stega“ koje mu nameće postojeći društveni sistem. Jedino onaj pojedinac koji bez predrasuda prilazi životnim problemima, može biti sposoban da se nosi sa permanentnim promenama u svim sferama života.

Kritičke teorije pretpostavljaju promenu odnosa u obrazovnom procesu jer polaze od nestalnosti znanja. Svi učesnici obrazovnog procesa treba da pođu od razumevanja sebe, svog porodičnog i kulturnog nasleđa i da se upuste u analizu odnosa sa drugima. Za kritičke teoretičare oni koji uče su transformativni pojedinci, koji su sposobni da identifikuju i ukinu nepravdu, nejednakost i mitove koje nudi opresivni svet (Giroux, 1988). Osnaživanje pojedinaca i njihovo usmeravanje ka otkrivanju skrivenih mehanizama moći, ka preispitivanju sadržaja i puteva obrazovanja trebalo bi da ih pretvori u pokretače promena, borce za demokratiju i novi društveni poredak.

3. DOŽIVOTNO UČENJE- JEDNAKE ŠANSE ZA SVE

Već smo zaključili da je pojedinac koji kritički misli svestan ograničenosti sopstvenog znanja i stečenih sposobnosti. Naučen da problemski pristupa informacijama sa kojima se susreće, njegovi zaključci i nova značenja stvarnosti koju spoznaje navode ga da lični put obrazovanja iznova produžava. Doživotno učenje, kao osnovni princip 21. veka, naglašava promene u sadržinskom određenju termina obrazovana osoba. Tokom različitih perioda razvoja ljudskog društva postojali su brojni koncepti obrazovane osobe. Danas nije dovoljno da pojedinac poznaje slova (čita i piše) i da bez problema obavlja osnovne računarske operacije da bi „poneo“ epitet obrazovane osobe.

Tradicionalni koncept obrazovane osobe kao ličnosti koja je tokom određenog razdoblja svog života, pohađajući formalni sistem obrazovanja, stekla određene kvalifikacije kao preduslov za obavljanje odgovarajuće delatnosti (da bi nakon toga radni i životni vek provela na radnom mestu za koju se (i)školovala) prevaziđen je. Savremeno društvo

zahteva pojedinca koji je spreman da prihvati kontinuiranu promenu kao deo svakodnevnice.

Proces globalizacije, koji je evidentno jedno od aktuelnih područja kojima se moderna pedagogija bavi, još je jedan razlog koji podržava ideju doživotnog učenja i učenja u odraslom dobu. „Obrazovanje i učenje odraslih mogu znatno doprineti u traženju najpogodnijih puteva povezivanja, približavanja i ujednačavanja nacija i država, u sagledavanju i praktikovanju povezivanja modernizacije i humanizacije obrazovanja” (Savićević, 2003, 38). Današnji svet je međuzavistan, a to je upravo posledica gomilanja znanja i stalnog razvitka, demokratizacije obrazovnog procesa i dostupnosti različitih sadržaja. Ako pratimo ovu logiku, postaje jasno da ta međuzavisnost može da ima pozitivne efekte jedino ako nastavimo putem povezivanja, stalnog preispitivanja stavova koji koče razvoj i kontinuiranog usavršavanja.

Doživotno učenje bitno zavisi od ličnih interesa, a njihova funkcija je motivacija pojedinaca za stalnu nadgradnju znanja. Pojedinaac napreduje u procesu osvajanja znanja, u odnosu na životni kontekst u kojem se nalazi, kao i u odnosu na svoje profesionalne aspiracije. Prema konceptu doživotnog učenja, „učenje je kompleksan i živi proces koji se kontinuirano menja zajedno sa pojedincem, njegovim potrebama i svetom oko njega, a to je u stvari čitava poenta učenja. Učenje je adaptacije koja svakome od nas omogućava da uspešno funkcioniše u promenljivom svetu.“ (Lundmark, 2002, 325).

Budući da učenje ne može više da bude ograničeno na određene faze ljudskog života i na sistem institucionalnog obrazovanja, potreban je novi pristup procesu učenja. Taj zadatak ne može biti stavljen samo pred pojedince, već bi trebalo da predstavlja centralno problemsko područje celokupne društveno-pedagoške zajednice. Moderna ljudska zajednica morala bi da bude svesna da je ulazak demokratskog postupanja u pedagošku praksu, tj. pružanje jednakih šansi svima uslov njenog daljeg razvitka, kao i odgovor na postojeće svetske probleme. „Doživotno učenje pretpostavlja pun razvoj pojedinca i lične odgovornosti tokom čitavog života i u svojoj osnovi ima proces učenja koji se odvija u svim strukturama, svim životnim situacijama i predstavlja ukupno životno iskustvo.“ (Milutinović, 2003, 403).

Proces doživotnog učenja počinje sa institucionalnim obrazovnim sistemom, da bi se kasnije nastavljao kroz sve oblike formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja. Kako bi se ova zamisao ostvarila, neophodno je formulisati novu obrazovnu strategiju koja bi obuhvatala jasan koncept pružanja jednakih šansi svima. Dakle, oblici neformalnog i informalnog obrazovanja, ali i kvalitetnog formalnog obrazovanja, više ne bi smeli da budu privilegija povlašćenog sloja. Nova obrazovna paradigma morala bi da teži ka odstranjivanju elitizacije u obrazovnom procesu, te da doprinosi liberalizaciji obrazovanja. Ta obrazovna paradigma morala bi da stremi ka prevazilaženju dihotomije između formalnog, s jedne, i informalnog i neformalnog obrazovanja, sa druge strane.

Koncept pružanja jednakih šansi svima predstavlja samo mogućnost, a od pojedinca zavisi da li će uspeti da iskoristi raspoložive potencijale. Neophodno je da osobe budu sposobne da uoče, definišu i rešavaju probleme - da kreiraju nova rešenja; da efektno prezentuju svoja znanja; da umeju da komuniciraju i sarađuju sa drugima; da budu otvorene za promene i nove mogućnosti; da budu osposobljene da biraju i i samostalno donose odluke, kao i da preuzimaju odgovornost za sopstveno obrazovanje i upravljanje svojim životom.

Ideja doživotnog učenja odgovara izazovima modernog društva i ubrzanog načina života upravo zbog razuđenosti oblika učenja koje obuhvata:

- učenje kod kuće,
- obrazovanje odraslih ili sticanje formalnih kvalifikacija i veština za rad ili razonodu kasnije u životu,
- kontinuirano obrazovanje kroz seminare i kurseve koje nude ustanove visokog obrazovanja,
- profesionalno znanje stečeno kroz profesionalni razvoj i trening na radnom mestu,
- učenje iz ličnog okruženja ili samoučenje korišćenjem različitih izvora i Internet aplikacija (Petković, Ilić Milovac, 2010, 840).

Diverzitet mogućih vidova sticanja znanja trebalo bi da doprinese pružanju jednakih šansi, jer daje mogućnost svima da dopru do informacija koje su im potrebne, na način koji je za njih najprihvatljiviji i najdostupniji.

Čini se da je najveća prepreka za zaživljavanje koncepta doživotnog obrazovanja, u koji je utkana ideja jednakih šansi za sve, prevazilaženje ustaljenog obrasca da su formalno stečene diplome i sertifikati jedini garant posedovanja kvalitetnog obrazovanja. Ideja doživotnog učenja ne podržava statičnost znanja, večite istine i gotove forme znanja, već upravo suprotno, teži problematizovanju i relativizaciji ustaljenih konceptata. To nikako ne znači da zagovornici ideje kontinuiranog obrazovanja omalovažavaju fakultetske diplome. To samo znači da oni teže promeni u shvatanju njihove vrednosti. Diplome jesu ulaznica u svet naučnog mišljenja, ali tek otvorenost ka novom potvrđuje njihovu vrednost. Ono što pokreće doživotno učenje je potreba da se, usled susreta sa novim činjenicama i pod uticajem novih iskustava, već stečeno znanje rekonstruiše, prilagodi ili potpuno odbaci.

Koncept učenika kao istraživača je prilično jasan jer se kao takav sa manjim varijacijama spominje u okviru većine savremenih pedagoških škola i pravaca. Celishodno postupanje podrazumeva poznavanje onoga što se od nas očekuje, naših prava, eventualnih ograničenja i prihvatanje uloge koja ne treba da bude nametnuta nego otkrivena. Istraživačka uloga onoga koji uči ogleda se u učenju novih, alternativnih puteva sticanja znanja, otkrivanju različitih značenja, ali i u otkrivanju sebe, svoje nove uloge i rekonstruisane uloge svih partnera u obrazovnom procesu.

4. ZAKLJUČAK

Napuštanje ideje o većitim istinama i gotovim znanjima znači neverovatan preokret u obrazovnoj teoriji i praksi. Čitav koncept dosadašnjeg rada u okvirima masovnog obrazovanja stavlja se pod znak pitanja. To sve ne znači da treba da odbacimo celokupno pedagoško nasleđe, već da učimo iz njega, da kritički pridemo dominantnim teorijama vaspitanja 20. veka, svim vidovima alternativnog obrazovanja, da izdvojimo pozitivno i negativno, da pokušamo da otkrijemo uzroke uspeha ili neuspeha i da zasnujemo jedan sistem vaspitanja i obrazovanja koji će počivati na jasnim ideološkim postavkama, ali koji će, isto tako, biti tolerantan, prilagodljiv i koji će težiti napuštanju svih oblika dogmatizma u sticanju znanja.

Doživotno učenje predstavlja odgovor na zahteve savremenog društva. Ukoliko zaista želimo da živimo u demokratki uređenoj zajednici, morali bismo da prihvatimo princip doživotnog učenja kao aksiom.

Čovek predstavlja najveću vrednost, a čovečanstvo može napredovati samo ukoliko pojedincu omogućimo da stiče znanja i osnažimo njegov um. Razvoj kritičkog mišljenja i sposobnosti kritičke analize društva i svih njegovih elemenata, predstavlja pokretačku

snagu društvenih promena. Jedino onaj pojedinac koji se oseća slobodnim da sve društvene „istine“ preispituje, te da analizira njihove efekte i predlaže promene, može biti kadar da odgovorno izgrađuje svoj život, ali i živote budućih generacija.

Koncept društva znanja zamišljen je kao alternativa društvu koje je raslojeno, društvu u kom privilegiju za više stepene obrazovanja imaju samo određene grupacije. Demokratizacija odnosa u društvu treba da započne demokratizacijom odnosa u sistemu obrazovanja, a upravo to je jedan od glavnih ciljeva koncepcije doživotnog učenja. Pretpostavlja se da je usvajanje ideje o stalnom unapređivanju i produbljivanju onoga što znamo ključni faktor u otkrivanju nepravde u društvu i pokretačka snaga pokušaja da se ta nepravda i marginalizacija otkloni.

5. LITERATURA

- [1] Giroux, H. A. (1988) *Schooling and the Struggle for the Public Life*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- [2] Lundmark, C. (2002) Lifelong learning. *BioSciense*. Vol. 52, No. 4, p. 325.
- [3] Milutinović, J. (2003) Informalno obrazovanje - pojmovni okvir i karakteristike. *Pedagoška stvarnost*, vol. 49, br. 5-6, str. 394-407.
- [4] Petković, V., Ilić Milovac, N. (2010) Ključne kompetencije i učenje u praksi. *Pedagoška stvarnost*, vol. 56, br. 9-10, str. 839-856.
- [5] Popkewitz, T. S., Endler, L. (1999) *Critical Theories in Education: changing Terrains of Knowledge and Politics*. London: Routlage.
- [6] Savićević, D. M. (2003) *Komparativna andragogija*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- [7] The European Convention on Human Rights, preuzeto 4. Aprila 2014. sa http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf
- [8] Convention on the Rights of the Child, preuzeto 4. Aprila 2014. sa <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>